

Textiel uit de beerput van de Latijnse School

Hanna Zimmerman

Inleiding

Voorafgaande aan de bouw van de uitbreiding van het Provinciehuis aan de Singelstraat te Groningen werden in de zomer en herfst van 1993 hier opgravingen verricht. Onder leiding van de stadsarcheoloog drs. Gert Kortekaas hebben vrijwilligers van de Stichting Monument en Materiaal deze uitgevoerd en het vondstmateriaal gereinigd en geconserveerd. Eind oktober, in de laatste week van de opgraving, werd een zeer grote beerput gevonden, daterend uit de eerste helft van de 16e eeuw. Deze beerput heeft vermoedelijk behoord bij de Latijnse School (de Sint Maartensschool) die hier dichtbij heeft gestaan. Deze school heeft diverse beroemde leerlingen afgeleverd zoals Wessel Gansfort (1419-1489) en Rudolf Agricola (1444-1485). Regnerus Praedinius (1510-1559) is er rector geweest van 1545 tot zijn dood in 1559.

De beerput was ruim 3×7 m groot en 1,5 m diep. De westmuur bleek te zijn omgevallen in de richting van de oostmuur, die op zijn beurt was losgeraakt van zijn fundering en oostwaarts helde naar de gracht. De beer was tegen de rand van de oostmuur omhooggestuwd, er zelfs overheengespoeld, waarschijnlijk onder de druk van de in de put gevallen westmuur. Nadat de zwarte toplaag en een grijze laag die hoofdzakelijk leem en puin bevatte, verwijderd waren, bleek de put een pakket beer van ruim 23 m^3 te bevatten! Tegen het metselwerk van de put was de beer door verkitting hard geworden. Wegens het gevaar van omvallen van de oostmuur is de inhoud machinaal uit de put geschept en op de kant doorgetroffeld. De vondsten wijken af van die van andere beerputvullingen uit die tijd. In verhouding is er weinig gebruiksardewerk en glas gevonden, daarentegen wel inktpotjes. Ook is er veel leer gevonden, meest schoenlappersafval, waar-tussen echter ook enkele stukjes boekband en enige complete schoenen, en betrekkelijk veel hout, waaronder speelgoed en een houten notitieboekje. Daarnaast bevatte de beerput veel textiel, voornamelijk zeer kleine lapjes, maar ook enkele grotere stukken en een complete gebreide baret. Het zijn deze bijzondere vondsten die het aannemelijk maken dat het hier inderdaad de beerput van de Latijnse School betreft.

Vezels, draden en weefsels

Textiel is een verzamelnaam voor producten die op verschillende manieren uit vezels zijn vervaardigd. Zo kennen we bijvoorbeeld geweven stof, breiwerk, vilt, vlechtwerk en kant. De textielvondsten uit de beerput van de Latijnse School bestaan voor het grootste deel uit weefsels en breiwerk. Hiervoor is garen gebruikt. Een garendraad is enkelvoudig wanneer een bundel vezels slechts in elkaar gedraaid is. Dit heet getwist. Twisten kan zowel rechtsom als linksom gedaan worden, men noemt dit S- of Z-getwist, al naar gelang de winding volgens

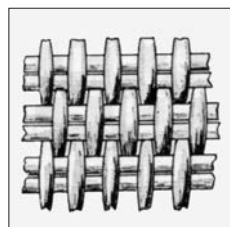
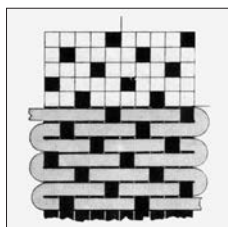
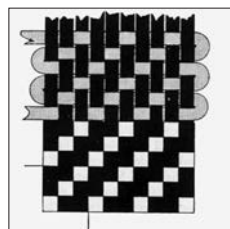
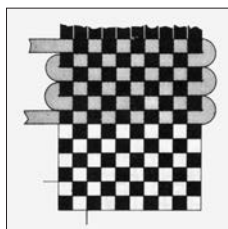
de schuine lijn in de S of de Z. Een garen kan ook uit twee of meer getwiste draden bestaan. Deze zijn doorgaans in de tegenovergestelde richting in elkaar gedraaid. Dit noemt men getwijd en ook hier wordt de draairichting met S of Z aangegeven. Men noemt een stuk textiel een weefsel wanneer er sprake is van minimaal twee stelsels van draden die loodrecht op elkaar staan: de kettingdraden in de lengte van de stof, evenwijdig aan de zelfkant en de inslagdraden in de breedte. Alleen in die gevallen waar een zelfkant te zien is, kan met zekerheid de ketting en de inslag aangegeven worden. In de overige gevallen beschouwen we meestal als ketting dat dradenstelsel dat het sterkst getwist is. In de wijze waarop de dradenstelsels met elkaar verbonden zijn onderscheidt men verschillende weefselbindingen. De meer dan 300 stukjes weefsel uit deze beerput zijn bijna alle in plat- of effenbinding, slechts twee fragmenten zijn in keperbinding, twee in satijnbinding en één in ribsbinding (afb. 1-4).

Afb. 1. (linksboven) Schema van plat- of effenbinding overgenomen uit: Van Gorp 1972, fig. 177.

Afb. 2. (rechtsboven) Schema van keperbinding overgenomen uit: Van Gorp 1972, fig. 198.

Afb. 3. (linksonder) Schema van satijnbinding overgenomen uit: Van Gorp 1972, fig. 217.

Afb. 4. (rechtsonder) Schema van ribsbinding overgenomen uit: Van Gorp 1972, fig. 182.

Textielfondsten uit de Middeleeuwen of vroeger zijn vaak in ingewikkelde keperbindingen. In de 16e eeuw was de bevolking toegenomen en daarmee de behoefte aan textiel. De technische ontwikkeling sloot daarbij aan met getouwen die een grotere productie konden leveren, zij het in de eenvoudige platbinding. Door ruwen en vollen kreeg de eenvoudige stof toch een mooi uiterlijk.

Textiel uit de beerput

Het merendeel van het textiel uit de beerput van de Singelstraat bestaat uit kleine stukjes wol. Verder zijn er een stukje mengweefsel (de wollen inslag is bewaard gebleven, de ketting, gemaakt van ander materiaal is vergaan) en vier zijden fragmenten. Ook zijn er drie haarballen gevonden, vermoedelijk de vulling van speelballen, waarvan de buitenbekleding vergaan is. Een geheel complete gebreide baret is de meest opmerkelijke vondst. Merkwaardig is ook een groot, door mineralisatie aan elkaar gekoekt geheel van wollen en linnen weefsels. In de eerste helft van de 16e eeuw werd veel linnen gebruikt. Dat we dit niet tegenkomen in het vondstmateriaal wil niet zeggen dat het niet in de bodem terecht kwam. Het is echter zeer bijzonder dat het hier gevonden is, omdat in de Nederlandse bodem alleen wol en zijde, beide dierlijke vezels, bestaande uit eiwit, intact blijven. De plantaardige linnenvezels, die uit cellulose bestaan, ver-

gaan onder deze bodemcondities. In het verkitte stuk waren de omstandigheden anders en verging het linnen niet. Blevens in de grond de condities eeuwenlang min of meer hetzelfde, op het moment dat er wordt opgegraven, veranderen ze voor textiel ingrijpend. Conservering is dan noodzakelijk om snel verval te voorkomen. Hierbij gaat het erom te zorgen dat de karakteristieke eigenschappen van de vondst, zoals vezel- en weefselstructuur zoveel mogelijk behouden blijven. De natte textiel, zoals die uit de grond komt is uitermate kwetsbaar, vaak is het vuil sterker dan het weefsel. Het wassen van archeologisch textiel is een voorzichtig werk, waarbij soms de keuze moet worden gemaakt tussen het laten zitten van het vuil of het risico nemen van beschadiging. Dikwijls is het dan het beste om voor het eerste te kiezen. Nadat eerst met gewoon water en daarna met gedemineriseerd water is gespoeld, worden de vlakke stukken tussen vloeipapier gedroogd. Heeft het stuk een vorm, zoals de baret, dan wordt een mal gemaakt, zodat het zoveel mogelijk in de oorspronkelijke vorm kan drogen.

Verven en vollen

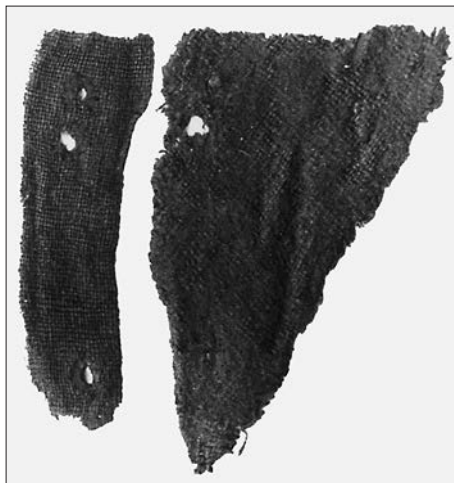
Het merendeel van de textielvondsten is bruin. Wanneer we echter op 16e-eeuwse schilderijen naar kleding en woningtextiel kijken, dan zien we een kleurrijker beeld. Textiel werd hier eeuwenlang met inheemse plantaardige kleurstoffen geverfd. De voornaamste waren wede (*isatis tinctoria*) voor blauw, wouw (*reseda luteola*) voor geel, en meekrap (*rubia tinctoria*) voor rood. Het verven met wede was een zeer ingewikkeld proces. Door de toenemende handel in de 16e eeuw werden hier verschillende nieuwe kleurstoffen geïmporteerd. Zo werd wede verdrongen door het uit India afkomstige indigo (*indigofera tinctoria*). Uit Mexico kwam cochenille, de gedroogde schildluis *dactilopius coccus*, waarmee een mooiere kleur rood verkregen kon worden. Het was echter zeer kostbaar, zodat ook meekrap nog lang in gebruik bleef. Tijdens het verblijf in de bodem zijn de kleurstoffen in het grondwater opgelost en heeft de stof de bruine kleur van de bodem aangenomen. Toch is een aantal van de gevonden stukjes uitgesproken rood of roodbruin. Hier is de rode kleurstof blijkbaar minder oplosbaar geweest. Alleen laboratoriumonderzoek kan aantonen om welke kleurstof het hier gaat.

Opmerkelijk zijn enkele stukjes van verschillende weefsels met een zelfkant waarin enige zwarte kettingdraden zijn meegeweven. In de lakenindustrie werden zware eisen gesteld aan de kwaliteit. Alleen als aan die eisen was voldaan, kreeg het eindproduct het lakenloodje. Door verschillend gekleurde draden langs de zelfkant mee te weven werd zichtbaar gemaakt dat het garen geverfd was voordat de stof werd geweven. Deze zelfkanten heetten: 'gestreepte lijsten' (een zelfkant wordt ook wel 'lijst' genoemd)¹. Het was in de 16e eeuw heel moeilijk en kostbaar om wol zwart te verven. Misschien werd het wel juist daarom vooral door de rijken gedragen. Hoe de wol van deze kettingdraden zijn zwarte kleur heeft gekregen en behouden is misschien door analyse te achterhalen. Dit geldt ook voor de twee zwarte fragmenten. Bij een ander stukje is onder de microscoop te zien dat in het garen wat zwarte vezels zijn meegesponnen. Dit zal waarschijnlijk wol van een gemeleerd schaap zijn.

Na het weven werd de stof vaak gevuld en/of geruwd. Bij ruwen wordt de stof zodanig behandeld dat de losse uiteinden van de vezels omhoog komen. De stof

1. "Met garen ingeweven merken van wever en drapenier..." in het hoofdstuk over lakenloodjes in: Baart 1977.

behoudt hierbij de oorspronkelijke afmeting. Ruwen kan aan één kant of aan beide kanten van de stof gedaan worden. Vollen is het opzettelijk krimpen en vervilten van de stof. Ook na het vollen werd de stof geruwd om hem soepeler te maken en vervolgens eventueel geschoren waardoor een glad oppervlak werd verkregen. Het dradenstelsel was hierna moeilijk meer te zien. Ongeveer één derde van de ruim 300 wolfragmenten uit de beerput zijn gevold of geruwd of tonen nog sporen daarvan. De meeste stukjes lijken niet gevold of geruwd, maar toch zijn er diverse fragmenten waarbij op de plek waar een dubbelgevouwen naad was, de stof toch geruwd bleek. Dit zegt ook iets over hoe kaalgesleten de stof was toen deze stukjes werden weggegooid.

Afb. 5b. Nestelgaatjes in de lapjes uit de beerput.

Foto: Jaap Buist.

Afb. 5a. Nestelgaatjes in een kledingstuk uit 1567, in:

Arnold 1985, fig. 92.

De wollen weefsels

Zoals gezegd was er strenge controle op de kwaliteit van laken. Maar niet iedereen droeg dure lakense kleding. De gewone mensen droegen kleding van grovere stof. De meeste lapjes uit de beerput hebben een grove structuur en vaak zijn er weeffouten en onregelmatigheden in de gebruikte garens te zien. Een paar maal is te zien dat de ketting- of de inslagdraad weer aan elkaar werd geknoopt. Deze onregelmatigheden zouden bij laken niet voorkomen. Het is zelden te achterhalen of de fragmenten afkomstig zijn van kleding of van woningtextiel. Vaak zijn de stukjes schuin afgeknipt, soms zijn er slijtageplekken te zien of naden waarvan de naaigaatjes nog over zijn, nadat het linnen garen is vergaan. Het lijkt op de afval die overblijft als oude kleding wordt vermaakt. Opvallend is het voorkomen van schuingeknipte repen. Soms zijn ook de vouwen te zien die wijzen op gebruik van deze repen als afwerking van randen. Een lapje was ooit

een reparatiestuk dat aan de binnenkant van een gat genaaid was; de plek waar het gat was is meer verkleurd dan de rest. De randen van het lapje zijn rondom ingevouwen en zowel om de buitenrand als om de plaats van het gat zijn naaigaatjes zichtbaar.

Een ander opvallend verschijnsel is het voorkomen van nestelgaatjes. Ook hier is het garen waarmee deze zijn afgewerkt vergaan, maar de naaigaatjes en de indrukken van het garen zijn nog zichtbaar. Nestelgaatjes werden in veel kledingstukken gebruikt. Bij de beerputvondsten zijn twee stukjes met allebei drie gaatjes, waarvan twee op 1,2 cm van elkaar. De gaatjes van beide lapjes blijken precies op elkaar te passen. Het kleinste lapje heeft recht vastgezetten aan de schuingeknipte rand van het grootste. Daardoor ontstond een stevige boord. Door dergelijke gaatjes werden veters gehaald om de broek aan het jasje vast te maken, zodat hij niet kon afzakken. Iets dergelijks zien we in de afbeelding van een kledingstuk uit 1567 (afb. 5).

De meeste wollen weefselfragmenten zijn geweven uit enkelvoudige draden en hebben 5 tot 13 draden per cm in de ketting en in de inslag. Slechts enkele zijn van een veel fijner weefsel, zoals twee stukjes in satijnbinding, deze hebben 56 en 43, resp. 43 en 28 draden per cm. Aangezien er geen zelfkant is, is niet vast te stellen of het om ketting- of inslagsatijn gaat. Beide stukjes zijn in satijnbinding 4/1 of 1/4 geweven en vertonen aan de achterkant weeffouten. In slechts drie fragmenten, alle met zelfkant, zijn getwijnde garens gebruikt. Een stukje band in platbinding, ongeveer 7 × 7 cm heeft een ketting van 20 draden per cm, S-getwijnd, van twee nauwelijks getwiste vezelbundels en een inslag van achttien draden per cm, Z-getwist. Zeer interessant is het al eerder genoemde stukje (2 × 1 cm) gestreepte lijst van fijn geweven, rood geverfde stof (afb. 6). Alleen de buitenste kettingdraad is getwijnd. Vervolgens zijn er een aantal dikkere draden, rood, zwart en gemengd. De vier daarop volgende kettingdraden zijn dun, identiek aan die van het basisweefsel, en zijn twee aan twee dubbel ingeregen. Hierna begint de eigenlijke stof, met ongeveer zestien Z-getwiste draden per cm. De inslag heeft twaalf S-getwiste draden per cm.

Afb. 6. Gestreepte lijst van fijn geweven rood geverfde stof (2 × 1 cm). Foto: Jaap Buist.

Afb. 7. Verkit stuk zijn waarin verschillende weefsels te onderscheiden zijn.

Foto: Jaap Buist.

Linnen

In een groot verkit stuk van 48×39 cm zijn verschillende weefsels te onderscheiden (afb. 7). Het was moeilijk dit stuk te wassen. Op sommige plaatsen was het door mineralisatie, op andere door vuil vast aan elkaar gekoekt. Een poging het vuil verder te verwijderen zou de weefsels zeer hebben beschadigd. Het meest opvallende van dit stuk is dat een linnenfragment door deze mineralisatie bijzonder goed bewaard is gebleven. Het is een strook van 110×5 cm, waarvan echter slechts 10 cm los in het geheel ligt. De ketting heeft tien draden per cm. en de inslag twaalf. Zowel de ketting als de inslag zijn Z-getwist. Voor het merendeel ligt het linnen in een dubbelgeslagen reep, alsof het voor versteviging heeft gediend. Het is ingebed in een gedeeltelijk gemineraliseerde massa van wollen weefsels. Hierin zijn drie verschillende weefsels te onderscheiden, een grof, een middelfijn en een fijn weefsel. Het grove en het middelfijne weefsel liggen op elkaar, waarbij langs de rand beide stoffen samen zodanig zijn omgevouwen dat de grove stof de fijnere als een zoom bedekt. Dit kan bijna geen toeval zijn, want de stof is precies op de draad omgevouwen. De grove stof heeft een zelfkant met een ingeweven dubbele zwarte draad die op meerdere plaatsen zichtbaar is.

Breiwerk

Al het in de beerput gevonden breiwerk is uitsluitend van wol en in tricot-steek gebreid. In totaal zijn achttien stuks breiwerk gevonden, afkomstig van drie objecten. De zestien fragmenten die waarschijnlijk tot hetzelfde voorwerp hebben behoord zijn vrij grof gebreid. Het garen is zwak Z-getwijd uit twee S-getwiste draden en is zeer breekbaar. Er zijn 20 steken en 36 toeren per 10 cm. Hoewel bij acht stukjes hiervan verschillende bewerkingen te zien zijn, is niet meer uit te maken tot wat voor kledingstuk ze eens behoorden. Van een fijner breiwerk is een stukje van 4×5 cm. Het garen is Z-getwijd uit twee S-getwiste draden. Er zijn 18 steken en 27 toeren op 10 cm. In dit fragment is een mindering te zien.

Afb. 8. De barete. Foto: Jaap Buist.

De barete

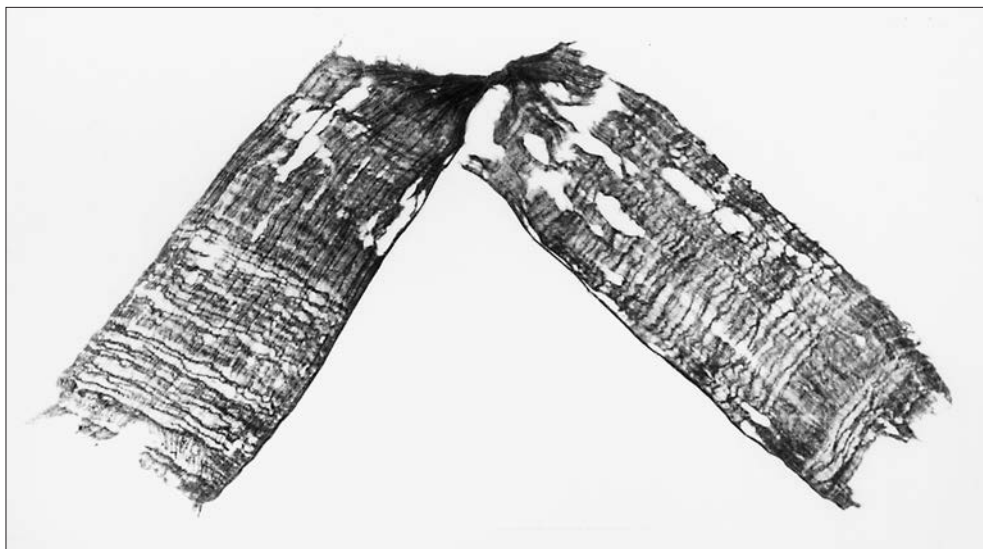
De meest interessante vondst is een complete, gebreide barete (afb. 8). Deze vertoont een sterke gelijkenis met de muts van Erasmus op het bekende schilderij van Hans Holbein uit 1523²: een barete met een verlaagde achterkant en twee klepjes over de oren. Omdat het hier een zeer bijzondere vondst betreft en het breiwerk vele breuken vertoonde, is de conservering in handen gegeven van de professionele textielrestaurateur Saskia Rijdsdijk te Haarlem. In vochtige toestand is de barete op een mal geplaatst en langzaam gedroogd. Onder de breuken is zijden crepeline bevestigd, onzichtbaar en in dezelfde bruine kleur als de barete. Er zijn geen duidelijke slijtageplekken te zien. Wel zit bovenin een ovaal gat van 2 bij 3,5 cm. dat erin geknipt lijkt te zijn. Waarom dit is gedaan en of dit de reden is dat de muts in de beerput terecht is gekomen, zal vermoedelijk altijd een raadsel blijven. De barete is gebreid met garen dat Z-getwijd is uit twee zwak S-getwiste draden, en is in een zeer fijne tricotsteek gebreid: 60 naalden en 35 steken per 10 cm. Het garen lijkt echter te dik om zo fijn gebreid te kunnen worden. Het is ook niet aannemelijk dat in de bodem krimp is ontstaan aangezien de muts in de staat waarin hij gevonden is al een vrij forse maat heeft: de entree is 55 cm. De bovenkant heeft een diameter van 27 cm. Mogelijk is de barete oorspronkelijk op dikkere pennen gebreid en naderhand opzettelijk gekrompen, waardoor de stevige structuur van het breisel en bovendien een zekere mate van waterdichtheid is verkregen. Deze techniek werd vroeger vaak toegepast en wordt tegenwoordig nog gebruikt bij de vervaardiging van alpinomutsen. De barete is van boven naar beneden in het rond gebreid. Hierbij is regelmatig, echter niet langs vaste lijnen, gemeerderd. Door de vele barsten is het moeilijk te bepalen waar precies is gemeerderd. De meerderingen lijken te zijn gemaakt door de tussenlus verdraaid recht te breien. Nadat de muts zijn grootste wijdte heeft gekregen is er weer geminderd. Hierdoor is de baretevorm ontstaan. Aan de voorkant zijn daarna steken afgekant. Voor de oorklepjes en de achterkant is verder heen en terug gebreid, waarbij eerst steken geminderd zijn, en wat verderop weer ge-

meerderd, om de baret een goede pasvorm te geven. De oorklepjes lopen aan de onderkant een beetje rond. Aan één ervan is een puntje te zien, wat de aanhechting van een koordje zou kunnen zijn. Bij de andere is dit verdwenen.

Het was niet eenvoudig de structuur van de baret te achterhalen; door drie-maal een replica te breien in een telkens verbeterde versie lukte het tenslotte het origineel te benaderen. Het krimpen van de baret in heet zeepsop resulteerde tenslotte in een vrij goede kopie! Het maken van replica's is een methode in de archeologie om te ontdekken hoe iets gemaakt is. Al doende stuit men, door het ervaren van de moeilijkheden en (on)mogelijkheden bij het vervaardigen van het object, op bijzonderheden die niet worden ontdekt bij het enkel bekijken ervan.

Zijde

Behalve wol zijn er in de beerput ook vier zijden textilia gevonden. Het grootste stuk is 60×11 cm met aan beide lange kanten een zelfkant. Het is los geweven, de ketting telt 15 draden per cm, de inslag is erg onregelmatig en verschoven. Dit zal vermoedelijk al tijdens het gebruik gebeurd zijn. Halverwege zit er een strakke knoop in, het middengedeelte is zeer versleten. Mogelijk is het een zijden sjaaltje geweest en werd het intensief gebruikt (afb. 9). Een unieke zijdevondst is een stukje passement (als een versiering of als afwerking van een zoom) van 10×3 cm. Het is gemaakt door over drie dubbele steundraden knoopsgatsteken te werken. De buitenste steundraad die voor de stevigheid van linnen geweest zal zijn, is vergaan (afb. 10). Het zoeken in de literatuur naar een vergelijkbaar voorbeeld van deze techniek heeft nog niets opgeleverd. Beide voorgaande fragmenten zijn vrij licht van kleur in tegenstelling tot de volgende die uitgesproken donker zijn. Dit zijn een stukje band in platbinding en een stukje zwart weefsel in ribsbinding. Het stukje band heeft een licht S-getwiste ketting van 32 draden per cm, en een licht Z-getwiste inslag van 30 draden per cm. De ketting van het stukje ribsweefsel is S-getwijnd uit twee Z-getwiste dradenbundels en heeft 34 draden per cm. In iedere ribbel zitten vijf Z-getwiste draden. Dit fragment heeft een gebogen lopende naad waarin naaigaatjes te zien zijn.

Afb. 9. Zijden sjaaltje. Foto: Jaap Buist.

Afb. 10. Zijden passement. Foto: Jaap Buist.

Conclusies

De aanwezigheid van zoveel kleine stukjes textiel in deze beerput doet de vraag rijzen hoe ze daar terecht zijn gekomen. Het antwoord ligt misschien in de aanwezigheid van diverse zaden in het vuil dat na het wassen in het weefsel was achtergebleven. Er werden zeer veel graanvliezen van rogge, gerst en boekweit in gevonden, veel pitten van appels, peren, aardbeien, bramen en bosbessen en verder zaten er ook veel zaden in van de hier niet inheemse vijgen en van rozijnen. Ook werd zaad van diverse akkeronkruiden gevonden, vooral veel korenbloem, en schapenzuring en veel grootbloemige muur, duizendknoop en perzikkruid. Uit dit alles zouden we kunnen concluderen dat de kleine lapjes voor hetzelfde doel werden gebruikt als tegenwoordig toiletpapier³. Alles werd tot de laatste rafel gebruikt, zelfs de kleinste stukjes afval hadden zo nog een bestemming. Dat betekent dat de textiel waarvan de resten in de beerput worden gevonden waarschijnlijk ettelijke tientallen jaren eerder gedateerd moet worden.

Het is opvallend dat er, terwijl in Scandinavië en Duitsland al sinds ongeveer 1930 archeologisch textiel wordt onderzocht, in Nederland in opgravingsverslagen van voor het midden van de jaren '60 weinig of geen textielvondsten worden gemeld. Pas in de laatste drie decennia wordt meer aandacht geschonken aan textiel. In vergelijking met ander materiaal wordt meestal zeer weinig textiel gevonden. Dit ligt natuurlijk aan de vergankelijkheid ervan⁴. Veel textiel, niet alleen linnen, maar ook wol en zijde, kan door het eeuwenlange verblijf in de bodem toch zozeer aangetast zijn dat het bij opgraving niet meer als zodanig te herkennen is. Kleine snippers textiel vallen in modderige grond zo weinig op, dat ze

3. Klaus Tidow vermeldt dat uit beerputten vooral zeer vele kleine stukjes textiel komen, terwijl het bij andere vondstplaatsen om zeer weinige grotere stukken gaat. Tidow, 170-171. Judith Oexle vermeldt het gebruik van textielsnippers naast mos en stro als toiletpapier. Oexle, 371. Dr. W. van Zeist zegt dat vliezen van granen kenmerkend zijn voor menselijke ontlasting. Persoonlijke mededeling, waarvoor dank.
4. Sandra Comis geeft richtlijnen voor optimale behandeling van textielvondsten, zowel bij de opgraving als bij de conservering. Comis, 1981.

makkelijk verloren gaan. Dat is jammer, want textielvondsten leveren een eigen specifieke bijdrage aan de geschiedenis. Op veel schilderijen is textiel te zien. De opdrachtgevers laten zichzelf en hun gezin afbeelden zoals ze gezien willen worden: in hun mooiste kleren, met kanten kragen in een rijk interieur. Met andere woorden, de schilderijen vertellen over rijkdom. De textielvondsten vertellen een ander verhaal. Die vertellen over het dagelijks leven van gewone mensen en over de samenleving van die tijd. Het schilderij laat de glans van het laken zien, de snippers uit de beerput zijn de resten van de kleding die echt is gedragen. Iemand heeft de baret op zijn hoofd gehad, een hemd(?) was afgezet met het zijden passementje. Daarnaast leveren de vondsten een bijdrage aan de kennis van de vervaardiging van textiel en het gebruik. Ook kunnen bijzonderheden over bijvoorbeeld wolsoorten en verfstoffen meer inzicht geven in de handelsbetrekkingen en de economie van die tijd. Archeologisch textiel verdient meer aandacht dan het tot op heden gehad heeft. Het is een bron van informatie die nog niet ten volle is benut.

Met dank aan Sandra Comis voor haar waardevolle adviezen bij het conserveren van de textielvondsten en het schrijven van dit stuk.

Literatuur:

- Arnold, J., *Patterns of Fashion*. London, 1985.
- Baart, J. e.a., *Opgavingen in Amsterdam. Twintig jaar stadskernonderzoek*. Bussum, 1977.
- Comis, S.Y., J.E. Leene, "Conservation of Archeological Textiles in: *Textilsymposium Neumünster 6-8 aug. 1981*, 240-243.
- Comis, S.Y., "Zestiende en zeventiende-eeuwse textielvondsten" in: *Van Bos tot Stad. 's-Hertogenbosch*, 1983, 271-273.
- Comis, S.Y., "Laat- en postmiddeleeuwse bewoningssporen aan de Hoogstraat te Rotterdam" in: *BOORbalans* 3. Rotterdam, 1997, 215-219.
- Gorp, P.J.M. van, en A.J.G.M. Hombergen, *Textielwaren*. Groningen, 1972.
- Harte, N.B., en K.G. Ponting, *Textile History and Economic History*. Manchester, 1973.
- Oexle, J., "Versorgung und Entsorgung nach dem archeologischen Befund" in: *Katalog zur Ausstellung 'Stadtluft, Hirsebrei und Bettelmonch'*. Zürich, 1992; Stuttgart, 1993, 351-374.
- Ponting, K.G., *A Dictionary Dyes and Dyeing*. Londen, 1981.
- Tidow, K., "Spätmittelalterliche und frühneuzeitliche Textilfunde aus Lübeck und ihre früheren verwendungen" in: *Textiles in Northern Archeology NESAT III Textile Symposium*. York, 1987; Londen, 1990.